

Summary

Jyla O. V. To a question of the bases of emergence of regress obligations. — Article.

The article is devoted to research of the bases of emergence of regress obligations. The conclusion is drawn that the basis of emergence of the regress obligation is implementation of the main obligation. Besides, for emergence of the regress obligation existence of legal conditions is necessary

Keywords: regress, obligation, legal condition, emergence basis.

УДК 347.122

Т. Є. Крисань

ДО ПИТАННЯ ГАРАНТІЙ ЯК ВИДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Враховуючи, що діюче цивільне законодавство застосовує термін «гарантія» в якості виду забезпечення зобов'язань, існує необхідність вивчення питання чи відносяться способи забезпечення до категорії «юридичних гарантій» та як ці правові явища співвідносяться?

Поряд з гарантією прав інтересів кредиторів, банківською гарантією, гарантією якості товарів (послуг), гарантією прав замовника у будівельному підряді, гарантією безперешкодного розпорядження грошовими коштами та ін., існують види забезпечення зобов'язань: гарантія, завдаток, порука та ін. Виникають питання, чи можливо припустити, що вищевказані види, у тому числі «гарантії, як способи забезпечення», володіють загальними родовими ознаками?

Дослідження цих питань є досить актуальною темою та має значення не лише з позиції методологічних переваг, що являються систематизацією певного юридичного матеріалу, але й для розкриття суті відповідних явищ, для чіткості розуміння сутності кожного правового явища.

Метою цієї статті є дослідження питання гарантій як виду забезпечення зобов'язань. В літературі не існує чіткої позиції щодо визначень як юридичної гарантії в цілому, так і гарантії як способу забезпечення зобов'язань, що призводить до їх ототожнення. Для встановлення співвідношення юридичної гарантії цивільних прав по відношенню до гарантії як способу забезпечення зобов'язань необхідно визначитися, що є гарантією як способу забезпечення та які її характерні риси. Відсутність у нормативно-правових актах положень, що визначають поняття гарантії як способу забезпечення зобов'язань, за наявності визначень окремих видів гарантії, потребує застосування методу схожості (відшукування загального, що властиво усім гарантіям, які характерні для цивільних прав).

Тлумачення юридичних гарантій здебільшого пояснює їх як поруку, забезпечення, зобов'язання про виконання чого-небудь різними способами, засобами охорони. Через це в юридичній літературі досі існують різні підходи з приводу неоднозначності визначення юридичних гарантій та ототожнення з близькими правовими категоріями.

В національній доктрині гарантію як засіб забезпечення розглядали І. А. Безклубий, Т. В. Боднар, М. І. Брагинський, В. В. Вітрянський, Б. М. Денисенко, Л. О. Єсіпова, Л. Г. Єфімова, І. В. Спасібо-Фатєєва.

Відповідно до ст. 546 ЦК України гарантія є одним із видів забезпечення виконання зобов'язань. Загальні положення гарантії регламентовані параграфом 4 глави 49 ЦК України.

Для українського законодавства, як і законодавства країн континентальної системи права, характерним є поняття забезпечення без розмежування на категорії забезпечення та гарантії. Між тим загальне поняття забезпечення зобов'язань у цивільному праві не однозначне.

К. І. Анненков під забезпеченням розглядав «средства и способы, направленные на укрепление обязательств, т. е. придание им большей верности в отношении получения удовлетворения верителем» [1, с. 231].

Цивілісти радянського періоду робили спроби розширити зміст поняття — забезпечення зобов'язань, за допомогою введення в обіг таких понять, як «юридичні заходи» (заходи загального порядку), «додаткові забезпечувальні заходи», «спеціальні заходи». Так, О. С. Йоффе визначив, що виконання зобов'язань охороняється за допомогою юридичних заходів, що носять примусовий характер (заходи загального порядку), але контрагенти, які мають зобов'язальне правовідношення, можуть забезпечити його за взаємною угодою певними додатковими забезпечувальними заходами, що застосовуються до тих зобов'язань, для яких вони спеціально встановлені законом або договором, що носять спеціальний характер і дозволяють домагатися виконання зобов'язання незалежно від того, чи заподіює його невиконання збитки кредиторів і чи є у боржника майно, на яке дозволено звернути стягнення в порядку примусового виконання судових або арбітражних рішень. Тому автор запропонував розуміти під забезпеченням зобов'язання «такие принимаемые к его исполнению меры, которые носят не всеобщий, а специальный, дополнительный характер и применяются не ко всем, а лишь к тем обязательствам, для которых они особо установлены законом или соглашением сторон» [2, с. 475].

У науковій літературі засоби забезпечення зобов'язань розглядаються як міри відповідальності. Виключенням є утримання (ст.ст. 594-597 ЦК), яке по своїй сутті є засобом захисту прав кредиторів, але не мірою відповідальності боржника, оскільки не супроводжується наступом негативних майнових наслідків для останнього [3, с. 474].

Існує думка, що способи забезпечення виконання зобов'язань є елементами договірної процесу [4, с. 212]. Забезпечення виконання зобов'язань будь-яким із способів створює зобов'язальне правовідношення [5, с. 45], відповідно до якого здійснюється захист інтересів кредитора і стимулювання боржника до виконання узятих зобов'язань шляхом впливу на сферу його майнових інтересів [5, с. 47].

Зарубіжне законодавство і міжнародна практика пропонують дещо інший підхід до визначення гарантії як способу забезпечення зобов'язання.

Е. А. Васильєв, розглядаючи зарубіжне законодавство, пропонує таке визначення гарантії: «Гарантія (portefori, Garantie, idemnity) — це договірне зобов'язання, що має самостійний характер, відповідно до якого зобов'язана особа гарантує кредиторів від збитків при настанні певних умов (наприклад, при неплатоспроможності боржника)» [6, с. 307].

Більшість німецьких цивілістів визначають договір гарантії (Gewährvertrag) в якості самостійного (незалежного) договору, за допомогою якого гарант ручається за збитки, які можуть виникнути на стороні бенефіціара [7, с. 67]. Деякі німецькі правознавці виділяють інституціональну гарантію, що є забезпеченням стабільності (міцності) певних стосунків, відмічаючи при цьому, що забезпечуваний інститут може належати не лише публічному праву, але і приватному праву. При цьому інституційна гарантія не є способом забезпечення зобов'язань. Проявом гарантії в приватно-правових відносинах є договір гарантії [8, с. 132].

Німецькі дослідники вказують на властиву терміну «гарантія» неоднозначність, яка виявляється в приналежності даного терміна публічному праву і приватному праву. Саме з цієї причини пропонується виділяти серед гарантій інституційну і договірну гарантії, які відображають відповідно публічно-правові і приватно-правові начала [8, с. 132]. При цьому під інституційною гарантією слід розуміти забезпечення стабільності (міцності) певного устрою, а договір гарантії служить забезпеченню зобов'язань. Автори представленої позиції пропонують таке визначення терміна «гарантія»: гарантія — це надане засвідчення правильності (точність) заяви [9, с. 99]. Судова практика Німеччини використовує також поняття «взяття на себе гарантій» («Garantieubernahme») для визнання договору дійсним та для покладення на цю сторону повної відповідальності за невиконання договору, у випадку, коли із змісту договору прямо випливає, що одна із сторін бере на себе ризик вірогідної неможливості виконання договору [10, с. 222].

Французьке законодавство містить відкритий перелік способів забезпечення зобов'язань. Як стверджує Е. А. Вороніна, «даже в стране со столь развитой и стабильной банковской системой, каковой является Франция, и законодатели, и практикующие юристы продолжают поиски наиболее оптимальных способов обеспечения исполнения кредитного договора» [11].

У Японії гарантія розглядається як форма поруки, у свою чергу інститут гарантії і поруки практично ідентичні. Гарантія регламентується Цивільним кодексом і Торговельним кодексом Японії, а також іншими законодавчими актами [12, с. 199-200]. Шведське законодавство також практично не розрізняє поруку і гарантію, розглядаючи дані способи забезпечення як вторинні, залежні від основного зобов'язання [13, с. 65].

Розглядаючи звичаї, що діють в міжнародній практиці, зокрема Уніфіковані правила стосовно договірних гарантій, перш за все звертає на себе увагу відсутність положень, що визначають природу гарантії. Досить звернутися до ст. 1. Уніфікованих правил по договірних гарантіях, в якій вказується, що дані правила застосовуються «к любой гарантии, поручительству или подобному об-

язательству, как бы оно ни было названо или обозначено (гарантия)» [14], між тим загальне визначення гарантії відсутнє.

В національному законодавстві гарантія як засіб забезпечення розглядається в якості юридичного факту, з яким пов'язане виникнення зобов'язання гаранта; самого зобов'язального правовідношення, в якому гарант є боржником. Отже, гарантія є саме способом забезпечення зобов'язань, оскільки є мірою майнового характеру і забезпечує захист майнового інтересу кредитора у разі несправності боржника.

До найбільш суттєвих рис гарантії як способу забезпечення зобов'язань слід віднести: гарантія як спосіб забезпечення зобов'язань є одностороннім зобов'язанням; незалежність гарантії від забезпечуваного (основного) зобов'язання (зміна, припинення або недійсність забезпечуваного (основного) зобов'язання не спричиняє за собою зміни, припинення або недійсності гарантії).

Складність завдання визначення поняття «спосіб забезпечення зобов'язань», що відбиває деяку сукупність предметів, полягає у відносній самостійності існування цього поняття. Оскільки предмет, що охоплюється цим поняттям, може змінюватися. Недолік поняття «спосіб забезпечення зобов'язань» обумовлений відсутністю вичерпного переліку видів забезпечення зобов'язань, як наслідок відсутності предметної єдності. Як відомо, в цивільно-правовій доктрині виділяють не лише передбачені в законодавстві способи забезпечення зобов'язань, але і непередбачені, а також заходи оперативної дії [15, с. 52].

Між тим за твердженням супротивників представленої позиції, заходи оперативної дії не мають ніякого відношення до способів забезпечення зобов'язань, і є самостійним видом наслідків невиконання або неналежного виконання зобов'язань [16, с. 383].

Б. М. Гонгало стверджував: «Есть основания констатировать наличие тенденции к «размыванию» самого понятия обеспечение обязательств», так как «практически происходит подмена понятия: способами обеспечения обязательств объявляются правовые средства, обеспечивающие соответствие поведения участников правам и обязанностям в процессе развития любого (не только обязательственного) правоотношения, либо иные средства, в той или иной мере гарантирующие права одного из участников правовой связи» [17, с. 30].

На думку Б. М. Гонгало, використання способу забезпечення зобов'язання: а) призводить до появи акцесорного зобов'язання; б) припускає можливість настання майнових наслідків; в) майнові наслідки можуть настати тільки у разі порушення боржником основного зобов'язання; г) до порушення спосіб забезпечення зобов'язання проявляє себе або стимулюванням боржника до виконання, або надання кредиторів упевненості в тому, що порушення зобов'язання не призведе до применшення його майнової сфери [18, с. 40].

Д. А. Торкін розглядає акцесорність в якості побічної ознаки способів забезпечення зобов'язань, при цьому поняття «акцесорність» і «забезпечувальне» зобов'язання не тотожні [19, с. 40].

Використовуючи поняття «акцесорність» в аспекті сутності способів забезпечення зобов'язань, слід визначитися, в чому саме проявляється акцесор-

ність зобов'язання, що забезпечує. Як відомо, неустойка, за порука, утримання майна боржника, поручительство, банківська гарантія, завдаток забезпечують основне зобов'язання. Чи є це проявом акцесорності зобов'язання?

Етимологічне значення слова «акцесорне» пов'язане з латинським словом «accessorius», яке означає «додатковий», «придаточний», «приєднаний до чого-небудь».

Наявність такої ознаки акцесорного зобов'язання, як недійсність основного зобов'язання, спричиняє недійсність правочину щодо його забезпечення (п. 2 ст. 548 ЦК), дозволяє стверджувати, що способи забезпечення зобов'язання є акцесорними зобов'язаннями. Отже, вважаємо, що виключення ознаки акцесорності з числа засадничих ознак способів забезпечення зобов'язань є помилковим, так як для багатьох акцесорне зобов'язання проявляється саме в положенні п. 2 ст. 548 ЦК.

В літературі до ознак способів забезпечення відносять стимулюючу ознаку. Так, В. А. Латинцев відмічав, що «стимулирующий признак отражает свойства способов обеспечения исполнения обязательств, направленные на понуждение должника исполнить обеспеченное обязательство надлежащим образом под страхом наступления для него невыгодных последствий» [17]. Підтримують цю позицію і інші автори [17, с. 43].

Не можна повністю розділити думку І. І. Пустомолова про те, що суттю засобів забезпечення є не стимулювання боржника до належного виконання обов'язків, а відновлення майнових інтересів кредитора, порушених в результаті невиконання або неналежного виконання зобов'язання. Дійсно, сутність способів забезпечення зобов'язань іноді має найрізноманітніші прояви, у тому числі стимулювання боржника до належного виконання обов'язків, відновлення майнових інтересів кредитора, які доповнюють один одного і не можуть розглядатися в якості взаємовиключних. При цьому Б. М. Гонгало вірно відзначає, що тільки неустойка та завдаток стимулюють боржника до реального виконання своїх зобов'язань, забезпечують права кредитора, в той час як інші засоби направлені охороняти виключно майнові інтереси кредитора (порука, банківська гарантія) [17, с. 9].

Відмінність думок відносно ознак, властивих способам забезпечення зобов'язань, як, втім, і відносно предметів, що охоплюються поняттям «способи забезпечення зобов'язань», призводить до відмінних одне від одного визначень поняття «спосіб забезпечення зобов'язань». У науковій юридичній літературі можна зустріти як загальні поняття «способів забезпечення зобов'язань», так і вузькі. До перших слід віднести визначення поняття способу забезпечення зобов'язань як «встановлені за угодою сторін або законом спеціальні заходи майнового характеру, спрямовані на належне виконання зобов'язання і що надають кредиторів певну гарантію задоволення його вимог або відшкодування збитків, які можуть виникнути в результаті невиконання або неналежного виконання зобов'язання». Вузьким (за об'ємом) порівняно з представленим є поняття, відповідно до якого під способами забезпечення розглядаються спеціальні міри, які «состоят в возложении на должника дополнительный обремене-

нении на случай неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства, либо в привлечении к исполнению наряду с должником третьих лиц, как это происходит, например, при поручительстве, либо в резервировании имущества, за счет которого может быть достигнуто исполнение обязательства (задаток, залог), либо в выдаче обязательства уполномоченными на то органами по оплате определенной денежной суммы (банковской гарантии)» [21, с. 553].

Між тим більш обґрунтованим є визначення, запропоноване Б. М. Гонгалю, який під способами забезпечення зобов'язань розглядає «установленные законом или договором обеспечительные меры имущественного характера, существующие в виде акцессорных обязательств, стимулирующие должника к исполнению обязательства и (или) иным образом гарантирующие защиту имущественного интереса кредитора, в случае неисправности должника» [20, с. 40].

Враховуючи, що для повної реалізації суб'єктивного права важливим є реальне виконання суб'єктивних обов'язків, не виключаючи одне одного, ми розуміємо, що мова про гарантованість суб'єктивного права може йти в разі належного виконання суб'єктивних зобов'язань.

Отже, дослідження таких категорій, як забезпечення зобов'язань, гарантії як виду забезпечення зобов'язань, виокремлення їх характерних ознак дозволяє дійти висновку про те, що способи забезпечення зобов'язань, які використовуються в цивільно-правових відносинах, є умовами, що являють собою міру майнового характеру та забезпечують інтереси кредитора у випадку невиконання або неналежного виконання боржником своїх зобов'язань.

Література

1. Анненков К. Н. Система русского гражданского права: В 3 т. — Т. III. Права обязательственные. — СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1901. — 491 с.
2. Иоффе О. С. Советское гражданское право (курс лекций). — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1958. — 512 с.
3. Харитонов Е. О., Старцев А. В., Харитонova Е. И. Гражданское право Украины. — Издание четвертое. — Х.: «Одиссей», 2008. — 920 с.
4. Затока Т. В. Розкриття інформації про способи забезпечення виконання зобов'язань у звітності: напрями удосконалення / Т. В. Затока // Міжнародний збірник наукових праць. — 2011. — Випуск 2(20). — С. 212-220.
5. Кізлова О. Застава у системі способів забезпечення зобов'язань / О. Кізлова // Юридичний вісник. — № 2. — 2010 р. — С. 43-48.
6. Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник / Отв. ред. Е. А. Васильева Е. А. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Международные отношения, 1993. — 560 с.
7. Жоффре-Спнноси К. Основные правовые системы современности / Пер. с фр. В. А. Туманова. — М.: Международные отношения, 2003. — 398 с.
8. Juristisches Worterbuch von Dr. Gerhard K5bler. 5 Auflage. Verlag Franz Vahlen Munchen. 1991. S. 132.
9. Handbuch Deutsches Recht. 3. vollig neu bearbeitete Auflage. Walhalla. Berlin. Bonn. Regensburg. 1992. S. 99.
10. Цвайгерт К., Кёти Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2 т. — Т. 2: Пер. с нем. — М.: Международные отношения, 2000. — 480 с.
11. Воронина Е. И. Обеспечение исполнения кредитного договора по праву Франции: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Специальность 12.00.03 — гражданское право; предприниматель-

- ское право; семейное право; международное частное право. — М., 2002 [WWW — документ] // URL: <http://law.edu.rn/book>.
12. Михайлов Д. М. Международные расчеты и гарантии. — М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. — 368 с.
13. Лазарева Т. Банковская гарантия во внешнеэкономической деятельности/Лазарева Т. // Право и экономика. — 1999. — № 2. — С. 65.
14. Уніфіковані правила стосовно договірних гарантій: Правила / Міжнародна торговельна палата від 01.01.1978//Електронний ресурс. Режим доступу// http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/988_005.
15. Илларионова Т. И. Механизм действия гражданско-правовых охранительных мер. — Свердловск, 1980. — 84 с.
16. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. — Изд. 2-е, испр. — М.: Статут, 1999. — 848 с.
17. Гонгало Б. М. Учение об обеспечении обязательств. — М.: Статут, 2002. — 222 с.
18. Торкин Д. А. Непоименованные способы обеспечения обязательств: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность — 12.00.03. гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. — Тюмень, 2005. — С. 32.
19. Латынцев А. В. Система способов обеспечения исполнения договорных обязательств: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Специальность — 12.00.03: гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. — М., 2003. // URL: <http://iaw.edii.ru/book> (2005. 01 ноября).
20. Селивановский А. Обеспечение исполнения обязательств на финансовых рынках/ А. Селивановский// Хозяйство и право. — 2006. — № 2. — С. 43.
21. Гражданское право: Учебник. — Ч. 1. — Изд. 2-е, перераб. и доп. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: Проспект, 1998. — 784 с.

Анотація

Крисань Т. Є. До питання гарантій як виду забезпечення виконання зобов'язань. — Стаття.
У статті розглядаються дослідження таких категорій, як забезпечення зобов'язань, гарантії як вид забезпечення зобов'язань, виокремлення їх характерних ознак.
Ключові слова: гарантії, вид, забезпечення, виконання зобов'язань.

Аннотация

Крисань Т. Е. К вопросу гарантий как вида обеспечения выполнения обязательств. — Статья.
В статье рассматриваются такие категории, как обеспечение обязательств, гарантии как вид обеспечения обязательств, выделение их характерных признаков.
Ключевые слова: гарантии, вид, обеспечение, выполнение обязательств.

Summary

Krysan T. E. Regarding the issue of guarantees as the kind of performance of duty provision. — Article.
Researches of such categories as obligations procurement, guarantees as a kind of obligations procurement, segregation it's specific features are examined in the article.
Keywords: guarantees, kind, procurement, segregation of it's specific features.